

Стаднік Н.В.,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри початкової освіти та методик
природничо-математичних дисциплін

Ненашева О. В.,

магістрантка спеціальності «Початкова освіта»
Педагогічного інституту

СТАН ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

***Анотація.** Розкрито сутність поняття „готовність майбутнього вчителя до формування в учнів початкових класів здорового способу життя”; визначено структурні компоненти цієї готовності, критерії і показники, рівні її сформованості. Наводяться результати констатувального етапу експерименту.*

***Ключові слова:** готовність, майбутні вчителя, структурні компоненти, критерії, показники, рівні, здоровий спосіб життя.*

***Постановка проблеми.** Проблема підготовки майбутніх учителів до формувати в учнів початкових класів ціннісного ставлення до здоров'я, орієнтації на дотримання здорового способу життя значною мірою залежить від рівня їхньої готовності до виконання відповідної діяльності.*

***Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У науковій літературі набули визнання різні підходи до визначення сутності цієї готовності. Так, М. Дьяченко та Л. Кандибович розглядають готовність як активно-дієвий стан особистості, настановлення на певну поведінку, мобілізованість сил для виконання завдання [8].*

У дослідженні В. Сластьоніна готовність до дії трактується як стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини, які забезпечують ефективне виконання нею певних дій; готовність до діяльності – як первинну умову успішного її виконання; професійну готовність – як складний синтез

взаємопов'язаних структурних компонентів, до числа яких належать мотиваційно-ціннісний (особистісний) та виконавський (процесуальний) компоненти, як особливий психічний стан людини, наявність у неї відповідного зразка структури певних дій і постійної спрямованості свідомості на їх виконання [15].

Як сукупність професійно-педагогічних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що забезпечують результативність роботи, розглядає готовність Л. Григоренко [7].

На думку Н. Плетньова, готовність – це характеристика потенційного стану вчителя [13].

Згідно з поглядами З. Курлянд [10], готовність характеризується активним станом усіх структурних компонентів особистості майбутнього вчителя в їх єдності.

Отже, можна зробити висновок, що готовність не є вродженою якістю, вона формується і розвивається внаслідок збагачення досвіду людини, професійної спрямованості її підготовки до діяльності.

Водночас практика професійної діяльності підтверджує, що готовність має низький прояв за умов пасивного ставлення до виконання завдань, байдужості, відсутності плану дій і наміру максимально використати свій досвід. Тому важливим під час підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах є необхідність формування в них раціонального використання набутих знань і навичок, швидкої адаптації до умов праці, успішного виконання своїх обов'язків та систематичного підвищення кваліфікації.

Інтерпретуючи готовність як інтегративну якість особистості педагога М. Козак наголошує на необхідності вирізнення в її структурі змістового, мотиваційного і процесуального компонентів [9].

Інші дослідники у структурі готовності до педагогічної діяльності виділяють мотиваційний, виконавський, теоретичний та практичний компоненти [11]; перетворювальний, пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний

та комунікаційний [12]; орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний [16]; педагогічний, змістовий та технологічний [1]; мотиваційний, змістовий і процесуальний [3].

Мета статті – розкрити структуру готовності майбутнього вчителя до формування в учнів початкових класів здорового способу життя, критерії і показники її діагностики; представити дані щодо реального стану цієї готовності.

Виклад основного матеріалу. Готовність до певного виду діяльності зазвичай характеризується мотивами і здібностями; готовність до дій – відповідними знаннями, вміннями, навичками, налаштованістю і рішучістю здійснити ці дії; передумовами готовності до виконання конкретних дій виступає розуміння, усвідомлення відповідальності, бажання досягти успіху, визначення послідовності і способів праці.

Отже, за своєю сутністю готовність передбачає наявність у майбутнього вчителя сукупності певних знань, усвідомлення їхньої важливості для професійно-педагогічної діяльності, мотивів на їх використання у професійно-педагогічній діяльності, вмінь здійснювати таку діяльність.

Для нашого дослідження важливим уявляється розгляд найважливіших професійних мотивів і професійно-особистісних якостей майбутніх учителів початкової школи.

Зокрема, до професійних *мотивів* педагогічних працівників науковці відносять різноманітні потреби, динамічні явища, які впливають на зміни у внутрішній структурі особистості; до професійно-особистісних *якостей* – об'єктивність, активність, різнобічність, критеріальність, узагальненість, інтегративність, системність, комплексність, вірогідність, ієрархічність, домінантність, аналітичність та ін. [14].

Аналіз літератури з проблеми професійно-педагогічної підготовки дав змогу встановити взаємозв'язок професійно-педагогічної діяльності з формуванням здорового способу життя учнів. Цей взаємозв'язок

характеризується тим, що підготовка виступає засобом формування готовності до діяльності. Для нашого дослідження важливим є підготовка до валеологічної діяльності майбутніх учителів, спрямованої на збереження здоров'я учнів початкової школи, залучення їх до здорового способу життя. Тобто йдеться про валеологічну готовність майбутніх учителів початкової школи.

Грунтуючись на аналізі психолого-педагогічної літератури, розглядаємо поняття „валеологічна готовність майбутніх учителів до формування в учнів початкових класів здорового способу життя” як цілісне, стійке, полікомпонентне утворення, яке забезпечується позитивною мотивацією; володінням системою фундаментальних, теоретико-практичних та методичних знань, фахових, медичних, психолого-педагогічних умінь і навичок; здатністю до педагогічної рефлексії.

Для проведення констатувального етапу експерименту нами було визначено структурні компоненти досліджуваної готовності: мотиваційно-ціннісний, змістово-процесуальний і діяльнісно-творчий.

Розкриємо їх зміст.

Мотиваційно-ціннісний компонент. Головними у формуванні готовності до педагогічної діяльності виступають мотиви, які характеризуються емоційно-позитивним ставленням особистості до цієї діяльності та потребою у її здійсненні.

У науковій теорії мотиви поділяються на два типи: опосередковані та безпосередні. Коли професія обирається людиною як засіб реалізації своєї мети, ці мотиви є опосередкованими (соціальні, престижні, матеріальні, утилітарні мотиви); коли майбутній вибір стимулюється особливостями професії, то це є безпосередній мотив (естетичні, пізнавальні, творчі мотиви, а також мотиви, пов'язані зі змістом праці).

Професійна спрямованість особистості виявляється більш стійкою у тому випадку, коли опосередковані мотиви перебувають у тісному взаємозв'язку з безпосередніми, а не тоді, коли більш сформованим є тільки

опосередкований або безпосередній мотив.

Вважається, що опосередковані мотиви, особливо соціальні та моральні, щодо вибору майбутньої професії та трудової діяльності мають бути сформовані ще в шкільному віці. Подальше їх формування має продовжитися у вищих навчальних закладах різних типів і рівнів, де відбувається трансформація загальних мотивів у трудові, професійні. Зі зміною рівня професіоналізму змінюється і система безпосередніх (професійних) мотивів [4].

Розрізняють також „коротку” мотивацію (тобто найближчі мотиви), що характеризується відсутністю перспективи, та „довготривалу” (віддалені мотиви), що характеризується розумінням та усвідомленням перспективності праці; вони є провідними в роботі педагога. Тому важливим у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи розкриття їхніх позитивних перспектив – організаційних, педагогічних, методичних, психологічних тощо.

Щодо проблеми нашого дослідження, важливим є розуміння студентами значущості знань про здоровий спосіб життя та способів їх застосування у навчальному процесі та майбутній педагогічній діяльності. Ще Ю. Бабанський зазначав, що успіх будь якої діяльності залежить від бажання, прагнення, інтересу до роботи, потреби в дії, тобто від наявності позитивних мотивів [2].

Змістово-процесуальний компонент. Цей компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів здорового способу життя деякі автори розглядають як когнітивний [6], орієнтаційний, системоутворюючий, який об'єднує знання теорії і методики навчання та виховання школярів [5].

Ми розглядаємо цей компонент валеологічної готовності майбутнього вчителя у контексті фундаментального, теоретико-практичного та методичного блоків.

Перший блок (фундаментальний) передбачає знання про вікові

особливості та індивідуальний розвиток учнів; другий блок (теоретико-практичний) – знання методів викладання основ здорового способу життя (аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний), знання способів викладання навчального матеріалу, знання загальної структури курсу; третій блок (методичний) – знання щодо організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, перспективного педагогічного досвіду та новітніх досягнень у галузі методики викладання.

У вищому педагогічному навчальному закладі пріоритет надається формуванню спеціальних професійно-педагогічних знань, які вдосконалюються в процесі навчально-професійної, а потім і професійної діяльності особистості. Професійне навчання, таким чином, розглядається як передумова майбутньої професійної компетентності.

Діяльнісно-творчий компонент валеологічної готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів здорового способу життя характеризується сукупністю спільних і спеціальних професійно-педагогічних умінь і навичок, професійно важливих якостей, до яких у теорії віднесено спеціальні здібності людини разом із мотивами, які відіграють роль внутрішніх умов, що забезпечують зовнішні впливи і вимоги діяльності. Вони формуються від більш загальних до більш спеціальних.

До кожного з наведених вище структурних компонентів готовності майбутнього вчителя до формування в учнів початкової школи здорового способу життя добиралися відповідні критерії їх сформованості.

Критерієм мотиваційно-ціннісного компоненту визначили цільову спрямованість майбутнього вчителя на діяльність з формування в учнів початкових класів здорового способу життя.

Критерієм змістово-процесуального компоненту обрали знання теорії і методики формування в учнів початкових класів здорового способу життя.

Критеріями діяльнісно-творчого компоненту слугували практичні вміння і навички формування в учнів початкових класів здорового способу життя.

Для проведення констатувального етапу дослідження вважали за необхідно визначити показники обраних нами критеріїв, які перевірялися за допомогою спеціально дібраних і розроблених нами самостійно діагностичних методів, і покладалися в основу виявлення рівнів готовності майбутніх учителів до формування в учнів початкових класів здорового способу життя.

Так, рівень сформованості готовності у майбутніх учителів у:

- мотиваційно-ціннісній сфері визначався за сформованістю в них цінностей, мотивів та інтересів щодо формування в учнів початкових класів здорового способу життя;

- змістово-процесуальній сфері – за сформованістю в них знань з основ валеології, психології і педагогіки, фізіології щодо формування здорового способу життя в учнів початкових класів та уявлень щодо способів використання цих знань у професійно-педагогічній діяльності;

- діяльнісно-творчій сфері – за сформованості умінь застосовувати наявні знання, реалізовувати наявні мотиви, бажання, інтереси у навчально-виховному процесі початкової школи.

Охарактеризуємо кожний рівень валеологічної готовності майбутніх учителів за її складовими окремо.

Рівні сформованості валеологічної готовності за мотиваційно-ціннісним компонентом мали такі характерологічні ознаки:

- низький (елементарний) рівень: відсутність у майбутніх учителів початкової школи мотивів, бажань та інтересів щодо формування в учнів початкових класів навичок здорового способу життя; нестійка позиція щодо ставлення до здорового способу життя як життєво важливої цінності;

- середній (репродуктивний) рівень: недостатнє розуміння важливості формування в учнів початкових класів здорового способу життя; нестійкість, фрагментарність мотивів, бажань, інтересів щодо проведення такої роботи;

– високий (творчий) рівень: чітке усвідомлення здорового способу життя як важливої життєвої цінності; стійкість мотивів, бажань та інтересів щодо формування в учнів початкових класів здорового способу життя.

Рівні сформованості валеологічної готовності за змістово-процесуальним компонентом мали такі ознаки:

– низький (елементарний) рівень: відсутність знань з основ валеології, психології і педагогіки, фізіології щодо формування здорового способу життя в учнів початкових класів та уявлень щодо способів використання цих знань у професійно-педагогічній діяльності;

– середній (репродуктивний) рівень: фрагментарність знань з основ валеології, психології і педагогіки, фізіології щодо формування здорового способу життя в учнів початкових класів; несистематизовані уявлення щодо способів використання наявних знань у професійно-педагогічній діяльності;

– високий (творчий) рівень: ґрунтовні знання з основ валеології, психології і педагогіки, фізіології щодо формування здорового способу життя в учнів початкових класів; чіткі, систематизовані уявлення щодо способів використання наявних знань у професійно-педагогічній діяльності.

Рівні сформованості валеологічної готовності за діяльнісно-творчим компонентом:

– низький (елементарний) рівень: недостатність або відсутність умінь щодо застосування наявних валеологічних знань, реалізації наявних мотивів, бажань, інтересів у навчально-виховному процесі початкової школи;

– середній (репродуктивний) рівень: фрагментарні вміння щодо застосування наявних валеологічних знань, реалізації наявних мотивів, бажань, інтересів у навчально-виховному процесі початкової школи;

– високий (творчий) рівень: добре розвинені вміння щодо застосування наявних валеологічних знань, реалізації наявних мотивів, бажань, інтересів у навчально-виховному процесі початкової школи.

Сформованість змістово-процесуального і діяльнісно-творчого компонентів валеологічної готовності майбутніх учителів до формування в

учнів початкових класів здорового способу життя додатково визначалась нами за такими показниками, як: якість та успішність навчання.

Принагідно зазначимо, що стан професійної готовності охоплює різного роду настанови на усвідомлення педагогічного завдання, моделі вірогідної поведінки, визначення оптимальних способів дії, оцінку своїх можливостей в їх зіставленні з можливими труднощами та необхідністю досягнення певного результату. Визначення рівнів валеологічної готовності – це умовна процедура, однак, вона давала можливість визначити якість її сформованості у майбутніх учителів.

Загальний рівень валеологічної готовності майбутніх учителів до формування в учнів початкових класів здорового способу життя визначався нами як середнє арифметичне значення рівнів кожної складової. Наприклад, за наявності високих рівнів у кожній складовій (мотиваційно-ціннісної, змістово-процесуальної, діяльнісно-творчої), загальний рівень валеологічної готовності вважали високим; за наявності середніх чи низьких рівнів, відповідно – середнім чи низьким.

У процесі дослідження враховували, що рівень сформованості у майбутніх учителів досліджуваних знань, мотивів, умінь і навичок має визначатися за:

- глибиною та дієвістю застосування на практиці знань і умінь з теорії й методики досліджуваної діяльності;
- мірою усвідомлення та засвоєння дій кожним студентом;
- вибірковістю, винахідливістю під час формування в учнів здорового способу життя.

Виявлення рівнів готовності майбутніх учителів за показниками мотиваційно-ціннісним та змістово-процесуального компонентів відбувалося за допомогою розроблених нами або дібраних із наукової літератури анкет. Для діагностики показників сформованості діяльнісно-творчого компоненту використовували також педагогічні спостереження.

У ході спостережень враховувалися такі аспекти діяльності майбутніх учителів:

– перебування майбутнього педагога у стані комфортності та психологічної стабільності під час педагогічної взаємодії (тон спілкування, привабливаюча манера поведінки тощо);

– методи та прийоми, які він застосовує для формування у молодших школярів здоровий спосіб життя;

– характер оперування знаннями про здоровий спосіб життя;

– особистісну позицію майбутнього вчителя щодо розв'язання педагогічних ситуацій.

Узагальнення та аналіз одержаних результатів засвідчили в цілому недостатній стан готовності майбутніх учителів до формування в учнів початкових класів здорового способу життя як у теоретичному, так і в практичному плані.

На підтвердження цього висновку можна навести такі дані: до високого (творчого) рівня готовності до формування в учнів початкових класів здорового способу життя за сукупністю даних за всіма виокремленими нами структурними компонентами віднесено 15,4 % майбутніх учителів, до середнього (репродуктивного) рівня – 45,7 % майбутніх учителів, до низького (елементарного) рівня – 38,9 % майбутніх учителів.

Висновки. Проведене нами дослідження засвідчило, що загальний стан готовності майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів здорового способу життя є недостатнім, наявні знання часто не підкріплюються відповідними мотивами, інтересами, значна кількість респондентів не володіє практичними вміннями для належної реалізації навчально-виховного процесу в цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Алферова Г. А. Формирование у будущего учителя готовности к непрерывному образованию : автореф. дис. на соискание учен. степени канд.

пед. наук : спец.: 13.00.01 „Теория и история педагогики” / Г. А. Алферова. – Волгоград, 1998. – 22 с.

2. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1982. – 185 с.

3. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями) / А. М. Бойко. – К., 1996. – 232 с.

4. Вайда Т. С. Формування екологічної культури студентів педвузів засобами туристсько-краєзнавчої діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Т. С. Вайда. – Херсон, 1998. – 226 с.

5. Головин Г. В. Педагогическое мастерство как средство профессионально-личностной подготовки учителя : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Г. В. Головин. – К., 1997. – 191 с.

6. Горовая В. И. Теоретические основы подготовки специалиста в условиях многоуровневого высшего образования : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец.: 13.00.01 „Теория и история педагогики” / В. И. Горовая. – СПб., 1995. – 44 с.

7. Григоренко Л. В. Формирование готовности студентов педвуза к профессиональной деятельности в процессе самостоятельной работы : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Л. В. Григоренко. – Кривой Рог., 1991. – 162 с.

8. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Изд-во Беларус. ун-та, 1976. – 175 с.

9. Козак М. В. Формирование у будущих учителей готовности к пониманию и учету особенностей эмоциональных состояний младших школьников : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / М. В. Козак. – К., 1995. – 168 с.

10. Курлянд З. Н. Формирование и развитие профессиональной устойчивости учителя : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / З. Н. Курлянд. – Одесса, 1992. – 353 с.

11. Лейфа И. И. Социокультурный аспект в формировании профессиональной компетентности будущего учителя иностранного языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец.: 13.00.02 / И. И. Лейфа. – М., 1995. – 16 с.

12. Линенко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї : [монографія] / А. Ф. Линенко. – Одеса : ОКФА, 1995. – 80 с.

13. Плетнева Н. Л. Формирование готовности будущего учителя к внеучебной воспитательной работе с учащимися : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец.: 13.00.01 „Теория и история педагогики” / Н. Л. Плетнева. – Екатеринбург, 1995. – 18 с.

14. Семиченко В. А. Психолого-педагогічні проблеми підготовки майбутніх вчителів / В. А. Семиченко. – К. : КДП, 1991. – 120 с.

15. Слостенин В. А. Диагностика профессиональной пригодности молодежи к педагогической деятельности / В. А. Слостенин, Н. Е. Мажар. – М. : Прометей, 1991. – 44 с.

16. Храмова Т. М. Подготовка студентов к творческой педагогической деятельности : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Т. М. Храмова. – Алма-Ата, 1978. – 188 с.